

REVIZE
2006-2010

SBORNÍK PEDAGOGICKÉ FAKULTY V PLZNI

Řídí prof. dr. Václav Čepelák
s redakční radou

JAZYK A LITERATURA

X

Regionální studie

PRAHA 1971
STÁTNÍ PEDAGOGICKÉ NAKLADATELSTVÍ

SLANG HORNICKÝCH, POŠTOVNÍCH A ŽELEZNIČNÍCH UČŇŮ V ZÁPADNÍCH ČECHÁCH

O slangu učňů nebyla v naší literatuře dosud napsána soustavná studie. A právě postupnému přizpůsobování učňů jazykovému prostředí, v němž pracují, je třeba podle našeho domnění věnovat zvláštní pozornost, jakož i okolnostem, jež mohou usměrňovat vztah učňů ke slangu a jeho postupné pronikání do učňovského vyjadřování.

Tento příspěvek je částí habilitační práce obhájené 27. března 1969 na filosofické fakultě University Karlovy. Oběma oponentům, univ. prof. dr. Vladimíru Šmilauerovi, DrSc., a doc. dr. Františku Cuřínovi, DrSc., vděčím za její vlídné posouzení a užitečné připomínky. RNDr. Jaroslavu Levému, vědeckému pracovníku lékařské fakulty University Karlovy se sídlem v Plzni, děkuji za laskavé přehlédnutí práce z hlediska matematické statistiky. Nejeden zajímavý podnět přinesla též diskuse o tomto příspěvku v oddělení matematické a aplikované lingvistiky Ústavu pro jazyk český ČSAV dne 16. května 1969.

Vzácné pochopení pro můj výzkum projevila i ředitelství učilišť, kde jsem prováděl různé pokusy, zaznamenával mluvu učňů na magnetofonový pásek aj. Jsou to odborné učiliště Západočeských uhelných dolů, n. p., Zbůch; odborné učiliště spojů, Plzeň, Leninova 30 (zde mi poskytl velmi cennou pomoc vedoucí učňovského provozu Josef Bartoš); učňovské středisko železniční v Karlových Varech (náčelník s. Patejdl); odborné učiliště železniční v Plzni, Sušická 25 (zde mi neobyčejně ochotně vycházel vstříc jeho ředitel František Šmucr).

Své ženě děkuji za spolupráci při prepisu záznamů na magnetofonovém pásku i za trpělivou pomoc při výpočtech.

Nedostatek místa přiměl autora tohoto příspěvku, aby vypustil výklad o podstatě slangu, kapitolu o nasycenosti jazykového prostředí a o absolutně známých a neznámých slangových lexikálních jednotkách. Nebylo možno uvést výpisy z učebních plánů učňů; prepis záznamů na magnetofonovém pásku bylo třeba pronikavě redukovat, některé definice bylo nutno vynechat, rozsah tabulek omezit aj.

I. VÝKLADY OBECNĚ

V tomto oddíle se budeme zabývat otázkami, které vyvstávají při výzkumu učňovského slangu, jakož i metodami, jichž jsme použili pro řešení některých problémů spojených s našim výzkumem. Vlastní, konkrétní výsledky našeho šetření jsou uvedeny níže v oddíle II.

A. VÝSKYT A ZNALOST SLANGOVÝCH LEXIKÁLNÍCH JEDNOTEK V JEDNOTLIVÝCH ROČNÍCÍCH

AA. DOTAZNÍK

Zjistit rytmus vývoje slangové slovní zásoby učňů a kvantitativně jej vyjádřit je možno jen na základě širě založeného pokusu. Jako nejvhodnější se nám jevilo přes některé nedostatky užití dotazníků: poměrně málo rušilo práci učňovských učilišť a dovolovalo získat v krátké době odpovědi velkého počtu učňů. Jsme si vědomi toho, že dotazník pomáhá vytvořit si představu o výskytu jednotlivých lexikálních jednotek, že však jejich frekvenci v souvislém jazykovém projevu zaznamenat nemůže. Frekvenci by bylo možno vyšetřit jen rozbořem záznamů mluvených jazykových projevů, nejlépe na magnetofonovém pásku. Abychom však mohli dosáhnout výsledků opravdu spolehlivých, bylo by třeba tak velkého množství záznamů, že by to pro jednotlivce znamenalo úkol, který by nezvládl, nehledě k zatížení učiliště, kde by se takový výzkum prováděl.

Dotazník, jenž byl učňům předložen, byl věcně roztříděný seznam slangových lexikálních jednotek, o nichž jsme se mohli vzhledem k předcházejícímu výzkumu u dospělých pracovníků domnívat, že je do značné míry úplný. Význam nebyl u žádné lexikální jednotky udán.

Úkolem učňů bylo připsat ke každé slangové lexikální jednotce písmeno, kterým vyjadřovali, zda slovu rozumějí a jak často ho užívají atd. Písmena měla tento význam:

1. Tohoto slova užívám všeobecně. A.
2. Tohoto slova užívám často, ne však všeobecně. B.

3. Tohoto slova užívám zřetelně méně než slov označených B, ne však zřídka. C.

4. Tohoto slova užívám jen zřídka. D.

5. Tohoto slova vůbec neužívám a jeho významu nerozumím. E.

6. Tohoto slova sice užívám, ale nerozumím jeho významu. F.

Vzhledem k tomu, že případů F je málo a že jsou přece jen poněkud abnormální (slovo bez významu) a přechodné (za nějaký čas se musí význam objasnit), nevyžadovali jsme u nich vyjádření o frekvenci.

Pro železniční učně byla tato stupnice zjednodušena takto:

1. Tohoto slova užívám všeobecně. A.

2. Tohoto slova užívám často, ne však všeobecně. B.

3. Tohoto slova užívám málokdy, ve srovnání s B zřetelně méně. C.

4. Tohoto slova vůbec neužívám a jeho významu nerozumím. D.

5. Tohoto slova sice užívám, ale nerozumím jeho významu. E.

Tato úprava byla nutná, aby bylo možno výsledky průzkumu provedeného u učňů srovnávat s výsledky získanými r. 1963 při průzkumu slangu dospělých železničářů. Tehdy jsme užívali stupnice pětistupňové.

Možná, že by bylo bývalo vhodnější užít těchto lexikálních jednotek ve větách. Avšak v době, kdy pokus probíhal, nebyly pro každou lexikální jednotku k dispozici autentické věty z daného pracovního prostředí. Užití souvislých vět mohlo někde nepříznivě působit na odhad výskytu, neboť učeň jej mohl snadno spojovat se situací, ze které předkládaná věta vznikla.

Lze namítnout, že bylo možno vedle vyjádření odhadu výskytu písmenami A-F vyžadovat ještě i stručný výklad slangové lexikální jednotky, nebo její terminologické synonymum, aby se zkontrolovalo, zda učeň slangové lexikální jednotce opravdu rozumí. Tato připomínka je sice teoreticky správná, v praxi však její uskutečnění narazilo na velké těžkosti tam, kde je příliš mnoho lexikálních jednotek v dotazníku, neboť

průzkum by pak trval mnohem déle a znamenal by pro učiliště citelnější ztrátu času. Proto jsme vypisování významu vedle údajů o výskytu požadovali pouze u poštovního slangu; zde bylo lexikálních jednotek v dotazníku méně. Ukázalo se však, že se zřejmě omyly vůbec nevyskytly.

Pokus proběhl v hodině českého jazyka. Účastnili se ho učňové horníctví, poštovní a železniční. Učitel je upozornil, že nejde o zkoušku, a podrobně jim vyložil, co mají dělat. Každý učeň se na dotazník podepsal. U hornických a poštovních učňů proběhl pokus v březnu a dubnu 1968. V učňovském středisku železničním v Karlových Varech vyplňovali učňové 1. r. dotazníky v květnu 1968, 2. a 3. ročníku v březnu 1967. Zvláště příznivé byly okolnosti pro výzkum v odborném učilišti železničním v Plzni, Sušická 25. Zde bylo možno sledovat vývoj jednoho ročníku od 2. května 1967 do 12. února 1968. Začátkem května 1967 byla část druhého ročníku zaměstnána teprve měsíc na provozních pracovištích mimo učňovskou dílnu, takže působení dospělých mohlo být po stránce jazykové ještě malé. Stejní učňové vyplňovali týž dotazník znovu 2. října 1967, kdy již měli za sebou 4 měsíce provozní praxe (v srpnu byli na dovolené), a znovu v únoru 1968, kdy pracovali s dospělými společně už 8 měsíců. Do září 1967 byli tito učňové zaměstnáni na mimoškolním provozním pracovišti jen ob týden, kdežto od září už každý týden 5 dní.

Pětistupňového dotazníku ke zjišťování subjektivního odhadu frekvence slov užil též Rosenberg¹⁾. Jednotlivé stupně byly charakterizovány takto: very frequent-frequent-moderate frequency-slight frequency-never or almost never. Rosenberg prováděl pokusy s 56 universitními studenty (undergraduate students). Není vyloučeno, že posluchači měli jemnější smysl pro odhad frekvence než naši učňové; je však stejně dobře možné, že rozdíly nejsou významné. Za zkratky označující frekvenci dosadil pak Rosenberg čísla od 1 do 5 (1 pro never or almost never, 2 pro slight frequency atd.). Záměna písmen za čísla mu umožnila vypočítat celkovou frekvenci vyjádřenou průměrným číslem. Této metody užil autor předkládané práce

ještě před vydáním Rosenbergovy studie (Sborník Pedagogického institutu v Plzni²⁾ a nezávisle na Rosenbergovi ve Sborníku Pedagogické fakulty v Plzni³⁾. Ve Sborníku Pedagogické fakulty jsme však také poukázali na některé nepřesnosti vyplývající z dosazování číselných hodnot za pouhé slovní odhady, a v této studii jsme proto raději oné metody neužili, i když některé její přednosti jsou zřejmé.

BB. ZPRACOVÁNÍ DOTAZNÍKŮ

Materiál takto získaný umožňoval zjišťovat rozdíly mezi jednotlivými ročníky uvedených tří oborů a u plzeňských železničních učňů vyšetřit vývoj jednotlivce i celku během tří čtvrtí roku v době, kdy se učeň začíná stále více stýkat s praxí.

Z každého dotazníku si lze utvořit zcela přesnou představu o tom, kolika slangových lexikálních jednotek učeň v době vyplňování dotazníku užíval a kterým zároveň rozuměl. To je skupina slov, k nimž učeň připsal písmeno A, B, C nebo D (u plzeňských železničních učňů jen A, B nebo C). Druhou velkou skupinou jsou slova, která učeň vůbec nezná, a slova, která sice zná, ale jejichž význam mu není zatím jasný. Ta byla označena písmenami E nebo F (u plzeňských železničních učňů D nebo E). Počet slov, která patří do první a do druhé skupiny, lze v každém dotazníku spočítat; jejich součet musí být samozřejmě pořád stejně veliký. Nazveme jej m . Máme-li v určité skupině, např. ve 2. roč. hornických učňů, n dotazníků, pak při úplném vyplnění každého dotazníku dostaneme $m \cdot n$ odpovědí charakterizujících nějakým způsobem (A-F) každou lexikální jednotku, nebo-li $m \cdot n$ odhadů. Toto souhrnné množství se skládá ze 6 sčítanců. První obsahuje všechny odhady A ze všech dotazníků, druhý odhady B atd. Výsledky je ovšem možno upravit také tak, že pracujeme pouze s dvěma souhrnnými složkami, a to $A+B+C+D$ (slova uvědoměle užívaná) a $E+F$ (slova neznámého významu).

Tento výsledek vynikne zřetelněji, uvědomíme-li si, že v krajně příznivém případě mohlo být odhadů A právě $n \cdot m$, tj. každý

respondent by označil každou lexikální jednotku jako všeobecně užívanou. Podobně by mohlo být rovněž $n \cdot m$ těch odhadů, které vyjadřují, že se dané jednotky uvědoměle užívá třeba různě často (A-D). V krajně nepříznivém případě by zajisté mohlo být také $n \cdot m$ odhadů F, popř. E nebo F. Skutečné výsledky se ovšem pohybují mezi těmito krajnostmi, tj. daná skupina, určitý ročník atp. vždy nějaké množství z celkového počtu $n \cdot m$ lexikálních jednotek zná a určité množství nezná. Tak můžeme vyšetřit znalost slangových lexikálních jednotek v určité skupině, ročníku atp. Vydělením číslem n dostaneme podíl, který vlastně vyjadřuje totéž, totiž kolik slangových lexikálních jednotek průměrně znal nebo neznal jeden respondent. Tyto poměry lze vyjádřit i v procentech, statistickou významnost rozdílů mediánovým testem⁴). Tak můžeme poměrně přesně vystihnout rozdíly mezi jednotlivými skupinami, ročníky atp.

Nosnost těchto výsledků nesmíme však přeceňovat. Při pozornějším pohledu na ty dotazníky, které jsou celkem shodně vyplněny z hlediska kvantitativního, tj. udávají stejný počet odhadů A+B+C+D na straně jedné a E+F na straně druhé, nemůže nám uniknout, že zde přesto existují další rozdíly. Přes kvantitativní shodu se často stává, že jeden dotazník označí písmenem A jednu lexikální jednotku, druhý jinou, někde se však oba shodnou atp. Je tedy nutno si položit otázku, kolik lexikálních jednotek v daném ročníku je toho druhu, že byly všemi respondenty označeny jako uvědoměle užívané (A, B, C nebo D), nebo jako jednotky, jejichž významu nikdo z n respondentů nerozumí (E, F). I tento výsledek může být měřítkem rozdílů mezi skupinami, ročníky atp., neboť vyjadřuje stupeň absolutní znalosti a neznalosti významu lexikálních jednotek. Čím je počet těchto všeobecně neznámých lexikálních jednotek nižší, tím je ovšem stupeň znalosti slangové slovní zásoby vyšší. I tyto výsledky mohou být mírou rozdílů mezi jednotlivými skupinami. Pokud by to bylo nutné, dal by se stupeň statistické významnosti odhadnout testem χ^2 .

Rozdíly mezi jednotlivými skupinami se mohou konečně projevit i v tom, jak jsou odhady jednotlivých respondentů

rozvrstveny kolem aritmetického průměru, tj. jsou-li kolem něho nakupeny nebo spíše od něho vzdáleny. Statisticky lze tyto rozdíly v některých případech zhodnotit testem F.

CC. SPOLEHLIVOST ODHADŮ

Mají-li být naše závěry, pokud se opírají o odhady A-F přisuzované jednotlivým lexikálním jednotkám, dostatečně spolehlivé a mají-li vystihnout pokud možno věrně jazykové poměry v určitém slangu, musí tyto dílčí odhady zachycovat jazykovou skutečnost s dostatečnou přesností a stabilitou. Určité nebezpečí zkreslení při užití popsané metody záleží v tom, že u některých lexikálních jednotek nemusí být zaznamenaný odhad vždy ve shodě s respondentovým pohledem na dílčí úsek jazykové skutečnosti. Mohou nastat případy, kdy se učeň zmýlí a v domněnce, že se odhad nejvyšší frekvence označuje F, toto písmeno do dotazníku napíše místo A. Jiný může vyplňování dotazníku věnovat menší péči, nerozváží si to, co napsal, a odhady mohou pak být nepřesné. A konečně schopnost odhadu i při nejlepší snaze může být u respondentů různá. Jednotlivé omyly tohoto druhu by mohly být pohlceny množstvím odpovědí správných. Příliš velký počet nesprávných odpovědí by však ukazoval na nevhodnost naší metody.

Za nejlepší možnost, jak ověřit nosnost uvedené metody, považujeme opakování pokusu. Jeho výsledky spolehlivě prokázaly, že stabilita odhadů byla velmi dobrá a že materiálová základna, na níž jsou založeny některé závěry tohoto příspěvku, byla spolehlivá. O opakování pokusů a o jejich rozboru zde pro nedostatek místa podrobně psát nemůžeme. Otázkou spolehlivosti subjektivních odhadů se zabýval při zkoumání stylistických prvků také J. B. Carroll⁵). Jeho metoda byla však jiná a počet respondentů nepatrný, pouze 8.

B. OKOLNOSTI MAJÍCÍ VLIV NA ZNALOST SLANGU

Druhou složkou dotazníku určeného hornickým a poštovním učňům byly otázky, které měly osvětlit některé okolnosti, jež

mohly mít podle našeho domnění vliv na stupeň znalosti slangu:

1. Každý učeň měl napsat, zda je někdo z příbuzných zaměstnán v hornictví nebo na poště. Předpokládali jsme, že největší vliv na znalosti slangu by mohli mít kromě pracovního prostředí rodiče a sourozenci, tedy ti, s nimiž se učeň stýká nejčastěji. S tím také souvisela otázka, zda učeň často hovoří s rodiči o své a jejich práci.

2. Dalším úkolem hornických a poštovních učňů bylo odpovědět na tyto otázky: Proč užíváte slangových výrazů? Proč neužíváte důsledně výrazů, jimž se učíte v učilišti?

3. Poštovním učnicím byla ještě položena tato otázka: Zajímá Vás Vaše práce, nebo byste si vybrala jiné povolání, kdybyste mohla? Předpokládali jsme, že učnice, kterou její práce nezajímá, bude pravděpodobně znát i slang svého oboru méně. Při hodnocení jsme přihlíželi jen k záporným odpovědím, neboť ty jsou upřímné; kladné odpovědi by někdy mohly zájem pouze předstírat. (Dotazník nebyl anonymní.)

4. U hornických učňů jsme se snažili nalézt odpověď na otázku, jaký je vztah prospěchu na ZDŠ ke schopnosti přizpůsobovat se okolí po stránce jazykové, tj. učit se slangovým výrazům a rozumět jim.

C. SCHOPNOST ROZEZNAT PŘÍSLUŠNOST SLOVA KE SLANGU

Každý hornický učeň dostal souvislou cyklostylovanou ukázkou z Čapkovy První party (s. 19, vydání z roku 1954). Úkol učňů byl formulován takto: V ukázce z Čapkovy První party podtrhnete slova, která pokládáte za slangová, a napište nad ně výrazy spisovné, tj. jichž užíváte v učilišti. Tento úkol řešili učňové ve škole v hodině českého jazyka.

Ukázka:

(Horník Baďura vypráví): Prý má Adamova parta vždycky o třetinu větší výkon. Lidi, já byl tam u nich jednou vozačem, ale to jsem se naběhal s huntem jako listonoš. Jednou dozorce na předku povídá, tak, vyrabovat

výdřevu a pryč. Tak odebrali kopny a stojky a hned to začalo nahoře ve skále varovat. A najednou Adam povídá, ten uhel tam ve stropě nenechám, ještě by nám udělal zápar. A já říkám, pozor, Adame, už to tam harašilo, podvalí se to. On nic a leze tam se sbíječkou. Člověče, tři plné hunty ještě nadělal, než vylezl; a najednou, žuch! z nadloží sletěl balvan jako chrám, člověče. Takový kámen jsem ještě neviděl.

Pro poštovní učnice se nám nepodařilo nalézt vhodný souvislý text.

II. VÝKLADY ZVLÁŠTNÍ

A. VÝSKYT A ZNALOST SLANGOVÝCH LEXIKÁLNÍCH JEDNOTEK V JEDNOTLIVÝCH ROČNÍCÍCH

AA. HORNÍČTÍ UČŇOVÉ

Rozdíly v procentuálním zastoupení odhadů výskytu A-F jsou zřejmé z této tabulky:

Ročník	Odhady výskytu					
	A	B	C	D	E	F
1	33,7	6,4	2,5	1,1	0,2	56,2 %
2	44,9	8,3	3,5	2,2	35,7	5,5 %
3	54,6	15,4	3,6	3,3	18,9	5,1 %
Dospělí	74,2	11,3	3,8	9,2	—	1,5 %

Tabulka 1

Odhadů výskytu A+B+C+D je v 1. r. 43,6 %, ve 2. r. 58,8 %, ve 3. r. 76,9 % a u dospělých 98,5 %.

Ke zjišťování rozdílů mezi 1. a 2. roč. a mezi 2. a 3. roč. jsme použili mediánového testu. V obou případech vyšla testová sta-

tistika $S =_{max} (0,15)$; nulovou hypotézu zamítáme, mezi ročníky je vysoce významný rozdíl na hladině 0,5 %. Rozdíly mezi 3. roč. a dospělými jsou významné na hladině 5 %.

Poněvadž jsou rozdíly v počtu učňů mezi jednotlivými ročníky příliš velké, neuvádíme aritmetický průměr. (V 1. r. 27, ve 2. r. 15, ve 3. r. 48.)

BB. POŠTOVNÍ UČNICE

Ročník	Odhady výskytu					
	A	B	C	D	E	F
1	30,9	13,1	4,5	4,9	36,8	9,8 %
2	38,8	10,3	2,1	2,1	40,5	6,1 %
Dospělí	66,9	12,2	4,5	4,1	2,1	10,3 %

Tabulka 2

Odhady A+B+C+D tvoří v 1. r. 53,36 %, ve 2. r. 53,35 %, u dospělých 87,64 % všech odhadů dohromady. Rozdíly mezi 2. r. a dospělými se jeví jako významné na hladině 0,5 %. K odhadu významnosti jsme použili opět mediánového testu. Oba soubory bychom mohli přesněji charakterizovat některými statistickými ukazateli. Srovnání by však bylo špatně možné pro veliký rozdíl v počtu učnic v 1. a 2. ročníku (34; 21).

Podobné výsledky v 1. i 2. r. vysvětlujeme organizací učebního procesu. Učnice 1. r. se během několika měsíců seznámí v základních rysech se všemi pracovišti, jež mají vztah k jejich budoucí činnosti. Za tuto dobu se naučí slangovým výrazům tak rychle, že později už není třeba nic podstatného doplňovat. U hornických učňů tomu bylo zcela jinak, neboť ti se se svou prací seznamovali postupně.

1. Učňové z učňovského střediska železničního v Karlových Varech

Ročník	Odhady výskytu					Počet učňů
	A	B	C	D	E	
1	20,8	6,4	2,6	6,3	63,9 %	54
2	31,6	5,1	2,0	2,8	58,5 %	27
3	27,2	11,9	6,3	16,1	39,0 %	15
Dospělí	52,5	17,1	15,5	7,1	7,7 %	—

Tabulka 3

Odhadů výskytu A+B+C je v 1. r. 36,1 %, ve 2. r. 38,7 %, ve 3. r. 45,5 % a u dospělých železničářů 85,1 %. Rozdíly v množství známých slov (A+B+C) jsou mezi všemi ročníky nevýznamné (i mezi 1. a 3. ročníkem). Mezi 3. ročníkem a dospělými je velmi významný rozdíl na hladině 0,5 %. Učňové 1. r. nabudou stykem s praxí poměrně rychle dosti velké znalosti slangu; ta se během dalšího učebního poměru výrazně nemění.

Nejméně slangových lexikálních jednotek znali učňové ve věcných skupinách částí lokomotiv a vozidel a lokomotivy, v 1. r. ještě ve skupině vozy. To souvisí s jejich pracovním zaěřením. Připomeňme, že některé vozy mají učňové 1. r. malou příležitost vidět a že se některé parní lokomotivy objevují stále vzácněji, neboť staré typy se postupně vyřazují a nahrazují lokomotivami elektrickými aj.

Jsmo si vědomi toho, že by bylo bývalo přesnější srovnávat znalost slangu učňů se slangem těch železničářů, s nimiž učňové přijdou nejvíce do styku, tedy s tzv. kádrovými dělníky a in-

struktury. Na druhé straně však nelze vyloučit vliv slangu ostatních železničářů, neboť učňové nejsou od nich izolováni. Výzkum slangu těch železničářů, kteří učně přímo vedou a poučují, se nám pro různé technické potíže zatím nepodařilo uskutečnit.

2. Učňové odborného železničního učiliště v Plzni

a) Vývojová tendence ročníku

Jak jsme se již zmínili, pokusy se skupinou dvaceti učňů proběhly po prvé 2. května 1967, po druhé 2. října 1967 a po třetí 12. února 1968. Intervaly mezi nimi byly 4 měsíce. Pokusu se účastnili vždy tři učňové. Tak vzniklo 19 trojic dotazníků a 1 dvojice; při posledním pokusu nebyl jeden učeň přítomen. Tento postup umožňoval sledovat také individuální vývoj každého učně. (O tom viz v následující kapitole.)

Dotazník, který tito učňové vyplňovali, měl 195 lexikálních jednotek, tedy o 93 méně než dotazník předložený učňům karlovarským a zaměstnancům ČSD v Plzni. Tuto úpravu jsme provedli po poradě s vedením učňovského učiliště. Ukázalo se, že by vzhledem ke zkušenostem učňů a k jejich převážně technickému zaměření nemělo valného významu vyžadovat vyplnění dotazníku ve věcných skupinách návštěi, návštěidla a znamení, kancelářská služba a činnosti. Nově však byla zařazena skupina náčiní. Ostatní byly ponechány beze změny. Učňové tedy mohli dát 20×195 odpovědí, tj. $3\,900$, popř. $19 \times 195 = 3\,705$. Z tohoto množství byl určitý počet lexikálních jednotek označen písmenem A, jiný počet B atd. Lexikální jednotky označené A, B, C nebo D učeň znal a aktivně jich užíval; slova označená písmenami E nebo F učeň buď vůbec neznal, nebo mu nebyl znám jejich význam. Kolik procent lex. jednotek učňové v jednotlivých stadiích průměrně znali a užívali jich (A+B+C+D), vyplývá z následující tabulky. Pro lepší názornost udáváme též průměrnou znalost lexikálních jednotek u jednoho učně.

Rozložení četností je jednovrcholové. Aritmetický průměr a medián uvedených souborů byly vždy velmi blízko. Přesto jsme si ověřili významnost rozdílů mezi aritmetickým průměrem

Doba pokusu	Počet známých lexikálních jednotek vyjádřený	
	procenty	průměrem připadajícím na 1 učně
2. 5. 1967	35,6	68,3
2. 10. 1967	38,8	75,8
12. 2. 1968	41,8	81,5

Tabulka 4

a mediánem testem χ^2 . Významnost se nikde nepodařilo prokázat. Podobně jsme postupovali i u slov patřících do skupiny E+F. Ani tam se nepodařilo prokázat významnost rozdílů mezi aritmetickým průměrem a mediánem. Proto uvádíme i směrodatnou odchylku a kritickou hodnotu F pro stupeň významnosti rozdílů mezi rozptyly 1. a 2. období a 2. a 3. období.

Pozoruhodné je, že variační rozpětí souboru skupiny A+B+C+D a skupiny E+F byla při říjnovém a únorovém pokusu stejná, při pokusu prvním (květen 1967) hodně blízká. Extrémní hodnoty jsou různé. V první tabulce (č. 5) uvádíme statistické ukazatele pro skupinu A+B+C+D, ve druhé tabulce pro skupinu E+F.

Datum pokusu	n	$\bar{x}$	x_{min}	x_{max}	$\tilde{x}$	V	S	F
2. 5. 1967	20	68,3	46	134	61,5	88	21,70	1,632
2. 10. 1967	20	75,8	44	155	70,5	111	27,72	
12. 2. 1968	19	81,5	41	151	63,0	110	32,67	1,393

Tabulka 5

Datum pokusu	n	$\bar{x}$	x_{min}	x_{max}	$\tilde{x}$	V	S	F
2. 5. 1967	20	126,7	55	148	136,0	93	22,71	1,475
2. 10. 1967	20	115,9	39	150	121,5	111	27,58	
12. 2. 1968	19	113,5	44	154	127,0	110	32,67	1,407

Tabulka 6

Vysvětlení: n = počet účastníků pokusu, $\bar{x}$ = aritmetický průměr, x_{min} , x_{max} = nejmenší a největší hodnota, $\tilde{x}$ = medián (střední hodnota souboru), V = variační rozpětí (tj. rozdíl mezi největší a nejmenší hodnotou), S = směrodatná odchylka (je mírou soustředěnosti hodnot kolem aritmetického průměru), F = kritická hodnota pro stupeň významnosti rozdílů mezi rozptyly.

Významnost rozdílů mezi průměry jednotlivých souborů jsme zjišťovali jednak testem t , jednak mediánovým testem.

Pro rozdíl mezi 1. a 2. r. vyšlo $t = 0,87$, pro 2. a 3. r. $0,59$ a pro 1. a 3. r. $1,47$. Tato hodnota je nižší než kritická hodnota t pro hladinu $0,05$ při 19 , popř. 18 stupních volnosti ($2,093$; $2,101$). Významnost rozdílů se nepodařilo prokázat. Ke stejnému výsledku vedl i mediánový test. To znamená, že z hlediska statistického jsou uvedené skupiny členy jednoho souboru. Rozdíly mezi rozptyly jsou rovněž nevýznamné, neboť zjištěné $F < 2,15$. To znamená, že nemůžeme předpokládat, že by snad mohl být při nevýznamnosti rozdílů v průměrech nějaký rozdíl ve stejnorodosti souboru, že by třeba starší učňové byli v průměrné znalosti slangu více koncentrováni kolem průměru (nebo možná více rozptýleni) než mladší.

Rozdíly mezi skupinou květnovou, říjnovou a únorovou jsou náhodné. Osmiměsíční styk s praxí způsobil tak malé změny ve znalostech slangu, že můžeme rozdíly mezi prvním a třetím pokusem prohlásit za pouhou variantu stavu z května. Nevyplyvají organicky z podstatných rozdílů mezi skupinami.

b) Vývojová tendence jednotlivců

Náš materiál umožňuje sledovat kvantitativní změny ve slangové slovní zásobě také u jednotlivců. V 1. období (květnovém) očekáváme nejmenší znalost, ve 2. období prostředně velkou a ve 3. období největší, tedy schematicky 1-2-3. Podrobnější rozbor však ukazuje, že existují ještě jiné vývojové typy, např. střední hodnota v prvním období, minimum ve 2. období a maximum ve 3. období, tedy 2-1-3; lze najít i vyloženě sestupný typ 3-2-1 atd. Pro stručnost označíme zjištěné vývojové typy schematicky číslicemi (1 = minimum, 2 = střed, 3 = maximum). Podle jejich vnitřní příbuznosti je lze seřadit do 5 skupin. Hojnost výskytu označujeme číslicí za dvojtečkou.

a) Typ vzestupný:

1-2-3: 7

1-1-2: 2

2-1-3: 2

b) Typ sestupný:

3-2-1: 2

2-3-1: 2

c) Typ vzestupný a sestupný:

1-3-2: 3

d) Typ nulový:

1-1-1: 1

e) Typ neúplný:

1-1-?: 1

Typ 2-3-1 by bylo možno přiřadit také k typu c).

Tato roztržitost vývojových typů a nesoulad vývoje jednotlivce s vývojem celku nepřekvapuje. Projevuje se např. i u žáků ZDŠ ve vývoji syntaxe.

Učňové, u nichž se ve znalostech slangu projevila sestupná tendence, byli dotazováni, jaké jsou podle jejich názoru příčiny tohoto vývoje. Z jejich odpovědí lze utvořit závěr, že jednou z příčin může být změna provozního pracoviště a druhu práce v období, kdy se prováděl průzkum.

Vzestupných typů je o něco více než polovina (11). Celková vývojová tendence ročníku je však v období říjnovém až úno-

rovém zřetelně vzestupná. To souvisí s tím, že průměrné vývojové přírůstky a úbytky nejsou stejně veliké. Sečteme-li všechny kladné rozdíly (tj. přírůstky) a vypočteme průměr, dospějeme k výsledku 15,7 slova. (V říjnovém období 16,1, v období únorovém 15,2.) U záporných rozdílů (tj. u úbytků) činí průměr pouze -9,5 slova (v říjnu -9,4, v únoru -9,6). U typu 1-2-3 je průměrný přírůstek 31,4, u typu 1-3-2 činí průměrný přírůstek 3,8, u typu 3-2-1 se projevuje úbytek -19 atd.

Z á v ě r :

- a) Kvantitativní vývoj slangové slovní zásoby je přibližně u poloviny učňů v souladu s vývojovou tendencí celého ročníku.
- b) Průměrný přírůstek slov je asi $1,7 \times$ větší než průměrný úbytek.
- c) V období říjnovém i únorovém byl průměrný přírůstek i úbytek téměř stejně veliký.

B. OKOLNOSTI MAJÍCÍ VLIV NA ZNALOSTI SLAGU

AA. SUBJEKTIVNÍ NÁZORY UČŇŮ NA TYTO OKOLNOSTI

1. Horničtí učňové

I. ročník

Názory hornických učňů z tohoto ročníku můžeme shrnout takto:

- a) Slangových výrazů se užívá proto, že jsou běžné a všeobecné. 6 odpovědí. „Slangových výrazů se užívá běžně v práci.“
- b) Slangové výrazy se lépe pamatují. 6 odpovědí. „Proto, že se lépe pamatují.“ „Líp si je pamatuju.“
- c) Jsou kratší a podle subjektivního dojmu snazší. 3 odpovědi. „Protože s odbornými výrazy se může zlámat jazyk. Slangových výrazů je lepší používat. Jsou kratší a lehčí.“ „Protože se to snáz říká.“

d) Usnadňují dorozumění. 3 odpovědi. „Slangových slov užíváme proto, že se lepší dorozumíme.“

e) Učeň se přizpůsobuje okolí. 2 odpovědi. „Slyším to od jiných a používám to také.“

f) Záliba ve slangových výrazech. 2 odpovědi. „Proto, že se nám to víc líbí a je to obecný.“ (Zde se uplatňuje ještě všeobecnost užívání slangu.)

g) Tradice. 2 odpovědi. „Protože to tu je delší dobu a každý se to od jednoho naučí.“

h) Slangové výrazy se zdají jednodušší. 1 odpověď. „Protože je to jednodušší.“

ch) Jiné názory: „Slangové výrazy užíváme proto, že zůstaly po Němcích.“ „Je to lepší než mluvit jako ve škole.“

Některé odpovědi udávají dva důvody zároveň.

II. ročník

Písemné odpovědi učňů by bylo možno shrnout do tří skupin:

a) Učeň se snaží přizpůsobit svému okolí i po stránce jazykové, hledí napodobit příklad starších havířů. Některý učeň si to uvědomuje, jiný méně, nebo to nedovede vhodně vyjádřit: Užívám slangových výrazů, protože to slyším od havířů často. — Protože se tak mluví v šachtě a sám mistr tak mluví. — Je to skoro jako tradice, mám to od starších havířů. — Odpovědi tohoto druhu bylo 10.

b) Slangové výrazy umožňují lepší dorozumění: Používám je, protože rozumím starším havířům. — Používám proto, že někteří havíři to zase neznají odborně aneb že už jsou zvyklí. Proto se přizpůsobím. — 2 odpovědi.

c) Jiné důvody: Je to kratší. — Slangové výrazy se lépe pamatují. — Používám jich, neboť je používají starší havíři. Tím si myslím, že jsem jeden z nich, i když mladší. — 3 odpovědi.

Nejobširněji odpověděl učeň VI. Najmer: Užíváme je proto, že to používají havíři a já jsem a lépe se to třeba vysloví. Máme

to od starších havířů. A duslední výrazy používám jen ve škole, protože musím.

Písemné odpovědi učňů doplňujeme přepisem rozhovoru zachyceného týž den na magnetofonový pásek:

Rozhovor s učněm Hervertem:

Učeň: ... dáme tam stojky.

Mistr: Slovo štemflík jsi nikdy neslyšel?

U: Dole říkáme štemflík a ve škole musíme říkat stojky.

M: Proč říkáte dole štemflík a ne stojky?

U: Protože je to takový jako výhodnější pro nás.

M: Proč je to výhodnější?

U: Protože je to starší způsob. Že vypadám jako starý havíř.

V dotazníku zdůvodnil Hervert užívání slangu takto: Je to skoro jako tradice, máme to od starších havířů.

Neméně zajímavý byl rozhovor s učněm Halmášem:

Klimeš: Kdy užíváte slova výztuž a kdy slova hajcman?

Učeň: Na předku užíváme výztuž, jdeme na výztuž.

K: Já vím, ale podívejte se, užíváte častěji slova hajcman, nebo říkáte častěji výztuž?

U: Hajcman.

K: Hajcman; a proč neříkáte výztuž, je to přece české slovo?

U: To se tak říká v šachtě, hajcman, proč říkat železná výztuž, když to může být hajcman? Je to kratší a lepší se to říká, snáz se to pamatuje.

III. ročník

Odpovědi učňů 3. ročníku jsou zajímavější a pestřejší než učňů o rok mladších. Jistě se zde uplatnil i rozdíl ve věku. Obšírnější a různorodější odpovědi lze však špatně číselně zachytit. Celkově možno říci, že hlavním důvodem pro užívání slangových výrazů je opět snaha přizpůsobit se okolí. Na rozdíl od 2. ročníku učňové často zdůrazňují dorozumivací funkci slangu. To zřejmě souvisí s tím, že učňové 3. ročníku tráví mnohem více pracovních hodin pod povrchem než učňové 2. ročníku, a s jejich

větší zkušenosti. Učňové nejednou zdůrazňovali také krátkost, výstižnost a jednoduchost slangových výrazů; zde měli zřejmě na mysli protiklad k souslovím. Některým se zdá slangový výraz pochopitelnější, jiní se domnívají, že je možno si ho lépe zapamatovat.

Některé zajímavější odpovědi:

Dole bych se správnými výrazy byl k smíchu. Jsou kratší a lépe se pamatují. — Kdybych to neznal, tak mě havíři vyženou. — Protože jsou běžné a s odborným názvem bych se taky s někým nemusel domluvit. — Je to jednoduché a každý tomu v šachtě rozumí. — Když to užívají druzí. — Slangové výrazy jsou kratší a lépe se vyslovují, a když tak mluví každý, co bych tak nemluvil já. — Slangová slova používám proto, že jsou velmi rozšířená. Takto se snáz domluví než by nazval slova neumím jinak říct. — Protože havíři jsou zvyklí takto mluvit a tak se musíme přizpůsobit. — Slangová slova jsou ve většině případů kratší, a myslím že to patří k naší práci. Je to taková jak bych to napsal dradyce. — Protože jsem víc v práci než na učilišti a tam je pořád slyším. — Těchto výrazů se užívá jelikož máme většinu hodin strávených v šachtě než ve škole a docela dobře se pamatujou.

Uvedená písemná vysvětlení doplňujeme ukázkami rozhovorů zaznamenaných na magnetofonovém pásku. (M = mistr, U = učeň.)

Rozhovor s učněm Vycudilikem:

M: Prosim tě, moh bys nam říct, copa je to hajcman?

U: No to je třebas toho — třebas páry, třebas máme ten voblouk hořejší a potom máme stojky — dvě, to jsou prosperity a kulouše a —

M: No, a jak se to, a jak se říká tomu normálně hajcman a jak tomu říkáme ve škole?

U: Táhlá výztuž.

M: Táhlá výztuž. A proč raději říkáme hajcman?

U: Že je to kratší a líp se to říká a říkají to.

M: Není to kratší: hajc-man.

U: Je to takovej zastaralej název, je to vžitý.

Rozhovor s učněm Jílkem:

U: Uděláme si pilochy.

M: Co to jsou?

U: Jsou to lůžka.

M: Co používáte častěji při práci — lůžka, nebo pilochy?

U: Používáme piloch. To je lepší.

M: Proč?

U: Už je to takový mezi havířema normální, to lůžko to je takový — říká se prostě piloch u havířů.

Připomínky učňů, že se slangová slova lépe vyslovují, nejsou vždy zcela objektivní. Tak např. existují odborné názvy stojka (tj. vzpěrný vyztužovací prvek) a stropnice (tj. nosný prvek vyztužující horní část důlního díla). Pro oba termíny jsou slangová synonyma kopna a štempfl, popř. štempflík. Horníci však užívají výhradně slangového kopna a nikdy ne stropnice; naproti tomu se velmi často vyskytuje termín stojka a jen málokdy štempfl. Podle názoru hornických mistrů na Dole obránců míru je zde zřejmá souvislost s výslovností a s délkou slova: stropnice je delší než kopna, štempfl se hůře vyslovuje než stojka. (Avšak učeň Hervert z 2. ročníku pokládá slovo štempflík za běžné a na žádné potíže s výslovností si nestěžuje.)

2. Poštovní učnice

I. ročník

Písemné odpovědi 34 učnic by bylo možno shrnout takto:

a) Slangové výrazy jsou zcela vžité; učnice se proto hledí přizpůsobit svému okolí i po stránce jazykové. 10 odpovědí.

Tyto názvy jsou na poštách již tak vžité, že se jinak ani nevyslovují. — Na poštách jsou některá zde uvedená slova běžně užívána. Když jsme na praxi, slyšíme tato slova a používáme je, aniž bychom si to uvědomovali. — Protože, kdyby jsem nemlu-

vila slangovými názvy, nemohla by jsem být na poště. Poštáci mluví slangovými výrazy běžně.

b) Slangové výrazy jsou krátké. 5 odpovědí.

Některých používám pro zkrácený výraz. — Používají to starší, je to kratší pro hovor. — Někdy jsou slangové výrazy kratší a snadněji zapamatovatelné. Odborné výrazy jsou dlouhé.

c) Slangové výrazy se lépe pamatuji. 4 odpovědi.

Jsou lépe zapamatovatelné. — Lépe si pamatuji výrazy, které znám z praxe. — Protože se jimi lidé běžně vyjadřují. Každý si honem nevzpomene, jak se to jmenuje odborným názvem.

d) Odpovědi zaznamenávající několik příčin. Bývají obsáhlejší a někdy dosti zajímavé.

Protože se slangových názvů užívá hodně na pracovištích, a pak se odposlouchají a ze zvyku je říkáme též, ale známe jich málo. — Protože se jich hojně používá na pracovištích a musíme se to naučit, neboť bychom potom nevěděli, co tím zaměstnanci myslí. Ale přesto věc se mi ani trochu nelíbí. — Připadá mi to jako vítané uvolnění po přitaženém režimu odborných názvů ve škole. — Mezi poštovními zaměstnanci se tak běžně hovoří a tak by jim to třeba přišlo k smíchu, že odborně mluvíme. Líbí se mi to a slangové výrazy se i snadno naučí a lépe se jim porozumí. Jinak to asi na poště nejde.

e) Učnice se slangovým výrazům vyhýbají, protože jich znají málo. 7 odpovědí.

Slangových výrazů užívám málo, neboť jich moc neznám. — Těchto slov zatím užívám málo. — Zním jich málo. Používám, které znám.

Pouze ve dvou odpovědích byla zmínka o tom, že učnice užívají slangových výrazů proto, aby se dorozuměly se staršími zaměstnanci.

II. ročník

Z 21 učnic odpovědělo pouze 12. Většina odpovědí uváděla dva důvody. Nejčastěji se objevovalo vysvětlení, že slangové výrazy subjektivně lépe vyhovují, poněvadž jsou kratší, lépe se vyslovují a jsou výstižnější:

Protože všude na pracovištích se užívá těchto názvů. — Nejsou zdlouhavé a lépe se vyslovují. — Mluví se tak v provozu, je to jednodušší a kratší. — Běžné slangové výrazy lépe vystihnou určitou věc, někdy se odborné názvy vůbec nepoužívají. — Jsou vžitá a lépe se jimi domluvíme. — Snad proto užívám slangových výrazů, že tak mluví už starší zaměstnanci v provozu, kteří nás to učí. Kolikrát známe slovo slangové, víme, co znamená, ale neznáme úřední název.

3. Železniční učňové

Zde jsme příčiny užívání slangu zjišťovali rozhovorem s uční 3. ročníku odborného učiliště železničního v Plzni. Z rozhovoru vyplynul závěr, že se slangových výrazů užívá především proto, aby se učňové mohli na pracovišti domluvit se staršími dělníky. Kdo nezná slangové výrazy, neobstojí v práci a je terčem posměchu. Někteří dělníci úmyslně užívají před uční slangových výrazů, aby jim dokázali svou nadřazenost.

BB. OBJEKTIVNÍ OKOLNOSTI, KTERÉ MOHOU MÍT VLIV
NA ZNALOSTI SLANGU

1. Působení rodinného prostředí

Dalo by se předpokládat, že rodinné prostředí může podporovat znalost slangu, jestliže rodiče nebo některý ze sourozenců vykonávají touž nebo podobnou práci. Důležité ovšem je, zda se doma o práci hovoří. Vliv ostatních příbuzných (strýc, dědeček atp.) nepokládáme už za tak pronikavý, poněvadž styk učně nebude s nimi asi tak častý jako s rodiči.

V 1. ročníku hornických učňů měli přímé příbuzné zaměstnané v hornictví 4 učňové, ve druhém rovněž 4, ve 3. ročníku 15. Rozhovor s hornickými uční však ukázal, že se doma o práci příliš nemluví. Ve všech ročnících jsme zjišťovali mediánovým testem, zda je statistický rozdíl ve znalosti slangových slov mezi uční, kteří mají přímé příbuzné zaměstnané v hornictví, a mezi uční, kteří příbuzné v hornictví zaměstnané nemají. Statistickou významnost se nikde nepodařilo prokázat.

K týmž výsledkům jsme dospěli u poštovních učňů 1. ročníku. V tomto ročníku má ze 34 učňů přímé příbuzné zaměstnané na poště 8. Těchto 8 učňů znalo průměrně 51,7 % všech slangových lexikálních jednotek (A+B+C+D), na lexikální jednotky frekvence A připadlo 27,8 %. Učnice, jež nemají příbuzné na poště, znaly 52,7 % slangových lexikálních jednotek, na lexikální jednotky frekvence A připadlo 31,5 %. Podle dotazníku učnice se svými rodiči většinou o své práci hovoří. S podobnými poměry jsme se setkali také ve 2. ročníku.

U železničních učňů jsme neměli možnost tento průzkum provést.

Z á v ě r: Nepodařilo se prokázat, že by učňové z našeho souboru, jejichž přímý příbuzný vykonává touž nebo podobnou práci jako oni, znali slang podstatně lépe než ostatní.

2. Vztah prospěchu na ZDŠ ke znalostem slangu

Ve 3. ročníku hornických učňů byl průzkum proveden ve dvou třídách: ve 3. a (22 učňů) a ve 3. b (26 učňů). Ve 3. a jsou učňové nadanější; s výjimkou dvou ukončili ZDŠ devátou třídou všichni. Naproti tomu ve 3. b jsou učňové méně bystrí; polovina ukončila ZDŠ osmou třídou, několik dokonce třídou sedmou. Absolvování deváté třídy nepokládáme ovšem za jediné měřítko inteligence.

Očekávali bychom, že učňové ze 3. a budou znát slang lépe: mají pravděpodobně lepší paměť, jsou možná i všímavější a zvědavější atd. Srovnajme procentuální zastoupení odhadů výskytu ve 3. a a ve 3. b:

Třída	Počet slov výskytu					
	A	B	C	D	E	F
3. a	59,02	8,48	3,45	3,25	21,0	4,8 %
3. b	46,2	21,00	3,8	3,5	17,2	7,5

Tabulka 7

Rozdíly v odhadech výskytu tedy existují, někde dosti značné. Pokusme se však upravit tabulku tak, že sečteme odhady A+B, C+D, E+F. Pak vznikne tato zjednodušená tabulka:

Třída	Počet slov výskytu		
	A+B	C+D	E+F
3. a	67,5	6,7	25,8 %
3. b	67,2	7,3	24,7 %

Tabulka 8

Rozdíly mezi oběma třídami jsou tedy nepatrné.

Abychom mohli přesněji odpovědět na otázku, jaký je vztah mezi prospěchem a znalostí slangu, rozdělili jsme třídu 3. b do dvou skupin. V první byli ti, kdo absolvovali ZDŠ celou, ve druhé ostatní. Stupeň významnosti rozdílů ve znalosti slangu (lexikální jednotky A+B+C+D) i neznalosti (E+F) jsme testovali mediánovým testem. V obou případech vyšla testová statistika $S = \max(7,6)$; statistickou významnost se nepodařilo prokázat.

Výsledky v té skupině třídy 3. b, do níž patří učňové s nedokončenou ZDŠ, jsme srovnávali s výsledky ve 3. a. Zde jsme nepočítali se dvěma učiteli, kteří ZDŠ nedokončili. Testová statistika (8,4) pro slova, která učňové znali, a (7,5) pro neznámé lexikální jednotky neprokazuje statistickou významnost mezi zkoumanými soubory.

Nemůžeme proto tvrdit, že by se v našem případě projevily významné rozdíly ve znalostech slangu mezi učiteli, kteří ZDŠ dokončili, a mezi těmi, kteří ji nedokončili. Domníváme se však, že rozdíly mezi učiteli, kteří absolvovali devítiletku celou, a mezi těmi, kteří ji ukončili jen osmou třídou, nebudou asi tak veliké. Prospěch žáků 3. a byl v 9. třídě ZDŠ většinou velmi špatný.

U ostatních učebních oborů nebyly podmínky pro takový průzkum příznivé, neboť ti, kdo nedokončili ZDŠ, nejsou zpra-

vidla přijímání do učebního poměru ani v poštovním, ani v železničním učilišti.

3. Vztah k práci

Vztah k práci jsme zjišťovali pouze u poštovních učnic. Jinde nebylo takové šetření z technických důvodů možné.

Odpovědi učnic se dají celkem dobře zařadit do těchto skupin:

- A. Práce učnicí zajímá, jiné povolání by si nevybrala.
- B. Práce učnicí zajímá, ale přesto by si vybrala jiné povolání, kdyby mohla.
- C. Práce učnicí někdy zajímá, jindy ne.
- D. O zájmu neříká respondentka nic; kdyby však mohla, vybrala by si jiné povolání.
- E. Nebyla dána žádná odpověď.

Ukázky odpovědí

I. ročník

A: Jiné povolání bych nevolila. Povolání, které jsem si vybrala, se mi líbí a zajímá mě. — Práce na poště je celkem zajímavá, a proto by jsem neměnila. — Zajímá. — Chtěla jsem jít na školu, ale nepřijali mě, tak jsem se rozhodla pro toto povolání. Ne snad proto, že na poště pracuje matka a vnutila mi to. Docela se mi to zamlouvalo. Práce se mi líbí, i když má nějaké nevýhody. Ale to je přece všude. — Práce mě zajímá, je tam mnoho zajímavých věcí. Jinak bych asi k poště nešla. Líbí se mi hlavně na poště 2, kde se třídí zásilky. — Z počátku jsem chtěla být kadeřnicí, ale dnes, když se na poště učím, už bych to za nic nevyměnila.

B: Práce mě celkem zajímá, ale kdybych mohla, vybrala bych si jiné zaměstnání. — Je to sice zajímavá práce, ale přesto, kdybych mohla, tak bych si jiné povolání vybrala.

C. Někdy mě zajímá, ale někdy vůbec ne. Kdybych mohla, tak bych si vybrala jiné povolání. — Někdy ano, jindy bych utekla. — Jestliže mi to, jak se říká „klape“, neměnila bych. Mám však

chvíle, že bych s tím „sekla a šla od toho“. — Někdy mám chvíle, kdy bych všeho nejraději nechala a šla od toho, ale jsou také chvíle, kdy mě má práce zajímá a dělám ji ráda.

D: Kdybych mohla, určitě bych si vybrala jiné povolání. Snad proto, že poštu ještě moc dobře neznám. — Kdybych mohla, vybrala bych si zaručeně jiné povolání.

II. ročník

A: Zajímá, jiné povolání bych si nevybrala. — Zajímá. — Tato práce mě zatím zajímá.

B: Tato práce mě zajímá, ale vybrala bych si nejradši jinou. — Práce mne zajímá, ale kdybych mohla, vybrala bych si jiné povolání.

C: —

D: Kdybych se mohla rozhodnout, určitě bych si vybrala jiné povolání. — Vybrala bych si jiné povolání, kdybych měla možnost. — Kdybych mohla, určitě bych si vybrala jiné povolání.

Výskyt odpovědí A—E v 1. a 2. ročníku

Ročník	Počet učnic	Počet odpovědí typu A—E				
		A	B	C	D	E
1	34	21	3	5	2	3
2	21	7	3	—	6	5

Tabulka 9

Při hodnocení přihlížíme jen k odpovědím typu D. Odpovědi A nemusí být vždy upřímné, odpovědi B je málo, odpovědi C se vyskytují jen v 1. ročníku.

V 1. ročníku máme pouze dvě odpovědi typu D. Jejich autorky jsou nejhorší učnice z celého ročníku. Jejich odpovědi srovnáme s odpověďmi jiných dvou učnic, jež patří k nejlepším a jejichž rodiče jsou zaměstnáni na poště. (U Mrázové je to

matka, u Vackové dokonce otec, matka a bratr. Obě udávají, že o své práci často s příbuznými rozprávějí.) Mrázová znala z 68 slangových lex. jednotek uvedených v dotazníku 45, Vacková 31; dvě nejhorší učnice znaly 41 a 35 slangových lex. jednotek. V uvedených případech lze těžko nalézt nějaký zřetelný vztah mezi zájmem o práci a znalostí slangu. Ze čtyř odpovědí nemůžeme ovšem tvořit závěry. Není vyloučeno, že právě ti, kdo nemají nejlepší vztah k práci, užívají slangu z jakéhosi protestu proti učilišti. Jedna učnice to říká ve své odpovědi: „Případá mi to jako vítané uvolnění po přitaženém režimu odborných názvů v učilišti.“ Názor jedné učnice nemůžeme však zevšeobecňovat.

Ve druhém ročníku bylo odpovědí typu D 6. U těchto 6 učnic tvořila slova, jejichž význam učnice znaly (A+B+C+D), 57,2 %; celoročníkový průměr podílu těchto slov činí 53,4 %. Sem jsou zahrnuty také odpovědi oněch 6 učnic. Abychom tuto chybu vyloučili, srovnávali jsme výsledky zjištěné u těchto 6 učnic se zbytkem, tj. s výsledky zjištěnými u ostatních 15 učnic. Statistickou významnost rozdílů jsme zjišťovali mediánovým testem. Testová statistika je pro známá slova (3,3), pro neznámá (4,1); statistickou významnost se nepodařilo prokázat. Nepřehlédneme však, že tyto výsledky mohou být do jisté míry zkreslené, neboť odpovědi typu A nemusí být zcela upřímné; vždyť i mezi jejich autorkami mohly být učnice, jež mají malý zájem o své povolání, ale nepřiznaly to.

S uvedenými výhradami lze utvořit pro náš soubor tento závěr:

U poštovních učnic neměl zájem nebo nezájem o práci výrazný vliv na znalost slangu.

4. Organizace učebního procesu

Na znalost slangu má z hlediska organizace učebního procesu největší vliv doba, kdy se učeň přestává vzdělávat výhradně v učilišti a kdy se dostává na provozní pracovišti do styku s praxí. Kdy a jakým způsobem se to v jednotlivých učebních

oborech děje, lze vyčíst z učebních plánů. Ve škole a v učňovské dílně učňové slyšeli až do nástupu do praxe většinou jen náležité odborné názvy. Jakmile začali pracovat na provozním pracovišti, dospěli k názoru, že je nutno obeznámit se také se slangem, protože jinak by se s dospělými pracovníky nedomluvíli. Někteří starší dělníci, horníci atd. novou terminologii znají špatně nebo ji už dávno zapomněli, jiní někdy úmyslně zdůrazňují svou nadřazenost i po stránce jazykové. Učeň se proto musí co nejdříve přizpůsobit svému okolí. Tak lze vyložit, proč učeň zvládne značnou část slangových lexikálních jednotek v poměrně krátké době. Další vývoj jeho znalostí slangu už je pomalý (poštovní a železniční učňové). U hornických učňů je tomu však jinak. Zde je první ročník dosti izolovaný (učňové prvního ročníku pracují pouze na povrchu), a proto je rozdíl ve znalostech slangu mezi prvním a druhým ročníkem tak veliký. Ani učňové druhého ročníku nevykonávají všechny práce učňů ze třetího ročníku; to se rovněž odrazí ve znalostech slangu.

5. Jazykové prostředí

Na vývoj slangu má veliký vliv jazykové prostředí, do něhož se učeň dostává. Zde bychom chtěli upozornit ještě na jednu okolnost důležitou pro vývoj znalostí slangu, totiž na nasycenost slangovými výrazy. Nasycenost jazykového prostředí rozumíme nejen množstvím slangových lexikálních jednotek a výrazů, které se v daném oboru vyskytují, ale i množstvím a celkové zastoupení značně frekventovaných lexikálních jednotek. Na učně má jistě daleko větší vliv takové jazykové prostředí, kde se se slangovými výrazy setkává velmi často, kde je slyší téměř od každého pracovníka. Nasycenost jazykového prostředí je závislá především na druhu práce. Užívá-li se např. některého nástroje skoro neustále, vyskytuje se s ním často také jeho slangový název. Mohou ovšem nastat pracovní situace, kdy se některého nástroje užívá často bez slovního doprovodu. — Slangovost je největší u havířů: povahou své práce se výrazně

odlišují od ostatních, jsou od nich odloučení; vědomí společného nebezpečí je stmeluje.

6. Původ slova

Vztahu ke slovům německého původu jsme věnovali zvláštní pozornost u hornických učňů. V hornickém slangu je totiž velmi mnoho slov německého původu; ve Zbůchu žilo poměrně hodně Němců a za války patřila tato osada k Německu. Na Dole obránců míru ve Zbůchu je i dnes ještě zaměstnáno poměrně dost Němců.

Rozhovor s učni však ukázal, že slova českého i německého původu žijí vedle sebe a že nikdo nedává přednost jednomu z nich proto, že je české nebo německé. Mnozí si u zkomoleného slova jeho původ ani neuvědomují a snad o tom ani nepřemýšlejí. Užije-li se někde českého slova místo německého nebo naopak, pak je to dáno jinými činiteli, než je původ slova. Původ slova nemá vliv na znalost slangových lexikálních jednotek. To je dobře vidět také z rozhovorů s učni 2. a 3. ročníku. Přepis záznamů na magnetofonovém pásku nemůžeme však pro nedostatek místa otisknout.

C. SCHOPNOST ROZEZNAT PŘÍSLUŠNOST SLOVA KE SLANGU

AA. ÚVODNÍ VÝKLAD

K hornickému slangu patří v naší ukázce *hunt* a *kopna*. Za hornické termíny třeba považovat tato slova: *nadloží*, *sbíječka*, *stojka*, *výdřeva*, *zápar*. Všechna jsou uvedena — s výjimkou slova *nadloží* — v Banském názvosloví⁶⁾; *nadloží* znamená SSJŠ s poznámkou *geol. horn*. Určité potíže působí zařazení slov *dozorce*, *parta*, *podvalit se*, *předek*, *vozač*, *vyrabovat*. *Dozorce* je stylisticky bezpříznakové; tak je tomu i se souslovím *důlní dozorce*. (Viz SSJČ.) Avšak dnešní hornická terminologie nezná hodnotu *dozorce*. Z tohoto hlediska je to slovo *neterminologické*. Sotva bychom je však mohli chápat jako slangové, neboť je spisovné. — Slovo *parta* označuje SSJČ jako *obecné*. Je tedy *nepisovné* a *neterminologické*, není ale

omezeno jen na hornický slang. U slovesa *podvalit se* najdeme v SSJČ hvězdičku (slovo řídke), u slovesa *vyrabovat* ve významu vyplnit poznámku horn. řidč. *Předek, vozač* jsou profesionální neterminologická slova, ale SSJČ je jako slangová neoznačuje. Pro přehlednost jsme z těchto šesti slov utvořili zvláštní skupinu a zařadili je za slova slangová. Pro nás bude asi nejdůležitější reakce učňů na první dvě skupiny slov (*hunt*...; *nadloží*...).

Řešení uloženého úkolu bylo dosti různorodé:

a) Někteří učňové označili (podtrhli) slangové lexikální jednotky, ale nenadepsali žádnou náhradu.

b) Jiní podtrhli jen některé lexikální jednotky a navrhovanou náhradu nadepsali všude nebo jen někde.

c) V uvedených případech může být nadepsané slovo vhodné nebo nevhodné.

d) Učňové označovali jako slangová také taková slova, jež patří k hornické terminologii.

e) Za slangová byla prohlašována i slova, která nepatří ani do hornického slangu, ani do terminologie. Nahrazující slovo bylo udáváno s různou důsledností, někdy nebylo uvedeno vůbec.

BB. CELKOVÉ VÝSLEDKY V 1.-3. ROČNÍKU HORNICKÝCH UČŇŮ

Do jaké míry rozeznali učňové 1. až 3. ročníku, že slova *hunt* a *kopna* jsou slangová, je zřejmé z následující kapitoly (CC). Tam lze také nalézt výklad o hodnocení neterminologických profesionálních slov *dozorce*, *parta*, *podvalit se*, *předek*, *vozač*, *vyrabovat*.

Někteří učňové však mylně podtrhávali a nejednou i nahrazovali jinými slovy některé termíny a neprofesionální slova (např. chrám).

V jednotlivých ročnících podtrhli učňové toto množství neprofesionálních slov: 1. roč. 32 (10 lex. jednotek), 2. roč. 35 (9 lex. jednotek). Průměrně tedy pokládal omylem 1 učeň 1. roč. za slangové slovo $32 : 25 = 1,3$ neprofesionálního slova, ve 2. roč. 2,3 a ve 3. roč. 0,9. Aritmetický průměr uvádíme pouze pro větší názornost; ze statistického hlediska je při velkých rozdílech v množství učňů v 1.—3. roč. takové srovnání nemožné.

CC. STYLISTICKÉ HODNOCENÍ JEDNOTLIVÝCH SLOV

1. Slangová a neterminologická profesionální slova

Hunt. Toto slovo podtrhli téměř všichni učňové. V 1. a 2. roč. pouze několik učňů nadepsalo nad ně náhradní synonymum, kdežto ve 3. roč. se tak stalo ve 23 případech, tj. přibližně u poloviny označených slov.

Kopna. Toto slovo podtrhli ve všech ročnících téměř všichni učňové. V 1. roč. byl však jen několikrát uveden nahrazující termín, kdežto ve 2. a 3. roč. nad ně nadepsali téměř všichni termín *stropnice*; jen jednou bylo nesprávně napsáno *stojka*. Nejspíš šlo o nepozornost.

Dozorce. Učňové 1. roč. toto slovo nepodtrhávali vůbec, ve 2. roč. je podtrhli pouze dvakrát (vždy byla uvedena náhrada *předák*), ve 3. roč. podtrhlo toto slovo 23 učňů (téměř polovina) a nadepsalo náhradní slovo *předák*.

Parta. V 1. roč. bylo podtrženo $4 \times$ ($2 \times$ byla navržena náhrada skupina), ve 2. roč. nebylo podtrženo ani jednou, ve 3. roč. bylo podtrženo $2 \times$ (náhrada kolektiv).

Podvalit se. V 1. roč. bylo podtrženo v 10 případech ($= 40 \%$), ve 2. roč. ve 4 ($= 26,6 \%$) a ve 3. roč. v 11 ($= 22,9 \%$). V 1. ročníku bylo navrženo nahrazující slovo pouze jednou (*spadne*), ve 2. roč. ve všech 4 případech (*zavalí se* $2 \times$, *provalí se*, *zával*), ve 3. roč. téměř všude (*zavalí se*).

P ř e d e k. V 1. roč. toto slovo podtrhlo 7 učňů, nahrazující termín však nebyl udán. Ve 2. roč. je nepodtrhl nikdo, v 3. roč. pouze jediný učeň a nadepsal nad ně správný nahrazující termín čelba.

V o z a č. Toto slovo podtrhlo v 1. roč. 80 % učňů, ve 2. roč. 66 % a ve 3. roč. jen 33 %. V 1. i ve 2. roč. bylo nadepsáno nahrazující slovo pouze dvakrát (vozičkář, fedrák). Ve 3. roč. byla u poloviny podtržených slov navržena náhrada: téměř výhradně odbíhač, pouze ve dvou případech dopravář.

V y r a b o v a t. Toto slovo bylo v 1. roč. podtrženo v 16 případech (= 64 %), ve 2. roč. jen ve 3 (= 20 %) a ve 3. roč. v 21 (= 43,7 %). Ani v 1. ani ve 2. roč. nebyl uveden nahrazující termín, kdežto ve 3. roč. bylo s výjimkou jednoho případu všude správně nadepsáno plnit nebo vyplnit.

2. Termíny

V nahrazování termínů jinými slovy je mezi 1. roč. na straně jedné a 2. a 3. roč. na straně druhé veliký rozdíl. V 1. roč. byly podtrženy všechny terminologické lexikální jednotky, které byly v předloženém textu uvedeny. Frekvence podtržení je patrná z tohoto přehledu: *nadloží* (10), *sbíječka* (7), *stojka* (2), *výdřeva* (8), *zápar* (18). Náhrada byla však navrhována pouze u slov *nadloží* (*strop* 3 ×) a *zápar* (*vznícení*, *vznítit by se*). Naproti tomu ve 2. a 3. roč. byla tendence k nahrazování termínů zcela slabá. Slovo *sbíječka* chtěl nahradit souslovím *sbíjecí kladivo* ve 2. roč. 1 učeň, ve 3. roč. 3, slovo *zápar* slovem *zával* pouze 1 učeň 2. roč.

Tyto rozdíly je možno dobře vyložit malou znalostí terminologie v 1. roč. Proto mnozí učňové 1. roč. pokládali neznámé nebo méně běžné termíny za slangové výrazy a podtrhávali je.

3. Neprofesionální slova

V 1. roč. bylo mylně podtrženo 10 lexikálních jednotek, ve 2. roč. 9 a ve 3. roč. 12. Jsou to: *balvan* (1-3), *člověk* (2-3), *harašit* (1-3), *chrám* (1-3), *lézt* (2-3), *listonoš* (2-3), *naběhat*

se (1), *nadělat se* (1-3), *prý* (1), *skála* (2-3), *sletět* (3), *strop* (1), *uhel* (1-3), *varovat* (1-3), *žuch* (1-3). Číslo v závorce označuje ročník. V 1. roč. byla nejčastěji podtrhována slova *chrám*, *varovat* a *žuch* (každé 6 ×), *harašit*, *naběhat se* a *strop* (každé 3 ×). Náhrada byla navržena jen jednou: místo „chrám“ *veliký*. Ve 2. roč. byla ve dvou případech podtržena slova *balvan*, *harašit*, *skála*; ostatní slova byla podtržena pouze jednou (ve 2. roč. je však jen 15 učňů). Místo „balvan“ navrhovali učňové slovo *kámen*, místo „harašit“ *praskat* a místo „skála“ *nadloží*. Ve 3. roč. byla podtrhávána táž slova, ale častěji než ve 2. roč.: „balvan“ bylo podtrženo 3 × (navrhovaná náhrada: *kámen*), „harašit“ bylo podtrženo 11 × (navrhovaná náhrada: nejčastěji „praskalo“, méně často „bouchalo, padalo, sypalo“), „skála“ bylo podtrženo 6 × (navrhovaná náhrada: *nadloží*). Připomeňme si, že ve 3. roč. je 3 × více učňů než v roč. 2.

Tento stav souvisí jednak s nejasností představy o slangu, jednak s rozkolísaností lexikální normy u některých učňů. Souvislost s podprůměrnými teoretickými i praktickými znalostmi češtiny a malou sčítlostí je zřejmá.

P o z n á m k a. Neprofesionálními lexikálními jednotkami rozumíme spisovná i nespisovná slova a sousloví, jež nepatří ani do slangu, ani do terminologie, ani mezi neterminologické neslangové profesionální lexikální jednotky. Neterminologické neslangové profesionální lexikální jednotky jsou spisovná i nespisovná slova a sousloví, jež mají trvale úzký vztah k danému pracovnímu prostředí (zájmovému okruhu), jež však nepatří ani do slangu, ani do terminologie. — Od podrobného výkladu musíme však pro nedostatek místa upustit.

1. Učňové 1., 2. i 3. roč. mají stejnou schopnost rozeznat, že dané slovo patří do hornického slangu.

2. Učňové 1. roč. často pokládají termín za slangový výraz. To souvisí s malou znalostí terminologie v 1. roč. Ve 2. a 3. roč. jsou tyto omyly už vzácné.

3. Představa o tom, co je slang, jakož i lexikální norma jsou u většiny učňů značně rozkolísané.

Poznámky

1. Rosenberg, S.: The Influence of Grammatical and Associative Habits on Verbal Learning. = In: Directions in Psycholinguistics. Red. S. Rosenberg. New York-London, 1965, s. 121-145.
2. Klimeš, L.: Slang plzeňských studentů. = In: Sborník Pedagogického institutu v Plzni, Jazyk a literatura V, 1964. Red. M. Šváb. Praha, 1964, s. 71-118.
3. Klimeš, L.: Západočeský železniční slang. = In: Sborník Pedagogické fakulty v Plzni, Jazyk a literatura VII, 1967. Red. M. Šváb. Praha, 1967, s. 15-36.
4. Sigel, S.: Nonparametric Statistics. New York, 1956. 201 s.
5. Carroll, J. B.: Vektory prozaického stylu. = In: Teorie informace a jazykověda. Vědecký redaktor L. Doležel. Praha, 1961, s. 264-272.
6. Banské názvoslovie. Odborná norma 440 001. Praha, 1966. 324 s.

ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЕ ЖАРГОНИЗМЫ УЧЕНИКОВ
РЕМЕСЛЕННЫХ УЧИЛИЩ ДЛЯ ШАХТЕРОВ
И РАБОТНИКОВ ПОЧТ И ЖЕЛЕЗНЫХ ДОРОГ
В ЗАПАДНОЙ ЧЕХИИ

Предлагаемая статья исходит из исследования развития запаса профессиональной лексики у учеников ремесленных училищ для шахтеров и работников почт и железных дорог. Исследование было проведено в 4 училищах в западной Чехии. Автор приходит к выводу, что существенную часть жаргонизмов, встречающихся у взрослых работников данной профессии, ученики осваивают уже в течение первых двух месяцев, если они с самого поступления в училище проводят на практике, т. е. не в училище, по крайней мере, две недели в течение месяца. В дальнейшем знания жаргонной лексики развиваются лишь медленно. Важнейшим фактором, влияющим на развитие запаса соответствующей жаргонной лексики у учеников, следует считать организацию учебного процесса и жизнеспособность данной жаргонной лексики. Из исследования вытекает, что ученики, у родителей или близких родственников которых та же самая профессия, владеют жаргонной лексикой не лучше, чем другие ученики. Те ученики, которые не очень интересуются своей профессией и недобросовестно работают, знают жаргонную лексику не хуже других. Ученики обычно правильно понимают, какие слова относятся к жаргонной лексике. Иногда они, однако, неправильно считают литературные слова нелитературными.

Lumír Klimeš

DIE BERUFSSPRACHE DER BERGMANN'S-, POST-
UND EISENBAHNLEHRLINGE IN WESTBÖHMEN

Der vorliegende Aufsatz befasst sich mit der Berufssprache der Bergmanns-, Post- und Eisenbahnlehrlinge. Aus den Erforschungen ergibt sich, dass die Lehrlinge den wesentlichen und wichtigsten Teil ihrer Berufssprache beiläufig binnen 2 Monaten meistern, unter der Bedingung, dass sie schon vom Anfang der Lehrzeit wenigstens 2 Wochen monatlich im Praktikum ausser der Lehrlingsschule sind. (Wo dies nicht geschieht, z. B. bei den Bergmannslehrlingen, sind die Kenntnisse der Berufssprache wesentlich schwächer.) Die weitere Entwicklung der Lehrlingsberufssprache verläuft später ziemlich langsam. Zu den wichtigsten Faktoren, welche die Entwicklung der Lehrlingsberufssprachen beeinflussen, gehören die Organisation der Lehrzeit und die Lebendigkeit der betreffenden Berufssprache. Aus unserer Forschung lässt sich auch der Schluss ziehen, dass die Lehrlinge, deren Eltern in demselben Fach beschäftigt sind, die betreffende Berufssprache im Vergleich mit den anderen keinerlei besser beherrschen. Diejenigen Lehrlinge, deren Beziehung zu ihrem Lehrfach negativ ist, kennen ihre Berufssprache nicht schlechter als die anderen Lehrlinge. Die Lehrlinge erkennen die Angehörigkeit eines Wortes zur Berufssprache ziemlich gut. Manchmal aber halten sie irrtümlicherweise ein schriftsprachliches Wort für einen umgangssprachlichen Ausdruck.